

ЯСИНОК М. М.,

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук
Вищої школи України
професор кафедри правосуддя
та філософії,
(Сумський національний аграрний
університет)
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.18>

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В статті розглядається актуальне питання використання електронних доказів в цивільному процесі, яке на сьогодні залишається досить дискусійним як на практичному, так і доктринальному рівні. В роботі наголошується на тому, що інститут електронних доказів є новим для вітчизняного процесуального права, а тому потребує його якісного теоретичного обґрунтування.

В статті розкривається процесуально-технічний механізм по створенню електронних доказів. Проведено його порівняння із механізмом створення письмових доказів.

Автор звертає увагу на те, що стрімкий розвиток інформаційних технологій дає можливість особі не лише формувати, зберігати, передавати, знайомитись та розпоряджатись електронними документами, які в судочинстві набувають процесуально-правового статусу електронних доказів, а і розвивати механізм електронно-законодавчої методології правосуддя, який в подальшому безумовно приведе судову систему всіх країн Європи до єдиної загальної електронно-правової інтеграції. Безумовно, у світі немає жодної абсолютної теорії, в тому числі і в теорії електронного суду, де б не було як своїх недоліків, так і своїх переваг. Отже, кожне правило в тій чи іншій мірі має і свої винятки. Саме в цьому ракурсі автор робить коротке дослідження розвитку інституту засобів доказування в розрізі правосуддя різних країн в різні їх історичні епохи показуючи, як з часом змінювалася система засобів доказування, формуючи поступово уніфіковану єдність засобів доказування.

В другій частині статті мова іде про розвиток електронних засобів доказування, які суттєво розширили не лише оперативність подання доказового матеріалу, а і через свою джерельну неосязність вплинули і на поняття доказів, які тепер визначаються не як «будь-які фактичні дані», а «будь-які дані», що дає можливість говорити і про нематеріалізовану форму інформації, яка може бути розміщена на різних матеріалізованих носіях. При цьому, саме такий вид нематеріалізованої (віртуальної) інформації, а не електронні носії такої інформації, визнаються законодавцем як належна, допустима та достовірна інформація.

Ключові слова: електронні засоби доказування, електронний доказ, цивільний процес, нематеріалізована (віртуальна) інформація, електронний суд, доказування, докази, визнання необґрунтованими активів, правосуддя.

Yasynok M. M. Electronic means of evidence and their features in civil proceedings

The article considers the current issue of the use of electronic evidence in civil proceedings, which today remains quite debatable both at the practical and doctrinal levels. The work emphasizes that the institution of electronic evidence is new to domestic procedural law, and therefore requires its qualitative theoretical justification.

The article reveals the procedural and technical mechanism for creating electronic evidence. It is compared with the mechanism for creating written evidence.

The author draws attention to the fact that the rapid development of information technologies allows a person not only to form, store, transfer, familiarize himself with and dispose of electronic documents, which in legal proceedings acquire the procedural and legal status of electronic evidence, but also to develop the mechanism of electronic legislative methodology of justice, which in the future will certainly lead the judicial system of all European countries to a single general electronic and legal integration. Of course, there is no absolute theory in the world, including the theory of electronic court, which would not have both its shortcomings and its advantages. Therefore, every rule to one degree or another has its exceptions. It is from this perspective that the author makes a brief study of the development of the institution of means of evidence in the context of justice in different countries in their different historical eras, showing how the system of means of evidence changed over time, gradually forming a unified unity of means of evidence. The second part of the article deals with the development of electronic means of evidence, which have significantly expanded not only the efficiency of presenting evidentiary material, but also, due to their source immensity, have influenced the concept of evidence, which is now defined not as «any factual data», but «any data», which makes it possible to talk about a non-materialized form of information that can be placed on various materialized media. At the same time, it is this type of non-materialized (virtual) information, and not electronic carriers of such information, that is recognized by the legislator as proper, admissible and unreliable information.

Key words: *electronic means of evidence, electronic evidence, civil process, non-materialized (virtual) information, electronic court, proving, evidence, recognition of assets as unfounded, justice.*

Вступ. Інститут електронних доказів є новим видом засобів доказування, який носить міжгалузевий характер і є притаманним як у сфері цивільного, так і адміністративного, господарського та кримінального судочинства. Не дивлячись на численні наукові дослідження, які на сьогодні проведені і проводяться як щодо правової електронно-технічної природи електронних доказів, розмежування електронно-віртуальної інформації від електронних носіїв тощо. Питання електронних доказів як засобів доказування мають настільки дискусійний характер, що науковці будуть досліджувати його постійно, зважаючи на постійну модернізацію електронних засобів створення та носіїв інформації.

В той же час, на теоретично-понятійному рівні необхідно викристалізувати поняття електронних доказів, дослідити як позитивні, так і негативні питання, які можуть виникнути в процесі доказування та в процесі відтворення таких доказів в судовому засіданні, їх приєднання до відзивів, відповідей на відзиви та заперечення. Зазначене вказує на наявність як цих, так і цілого ряду інших процесуально-правових питань, які пов'язані із електронними доказами в практичній сфері сучасного правосуддя.

Постановка завдання. Електронні докази та електронні технології у сфері сучасного правосуддя безумовно мають вплив на розвиток теоретичних досліджень та правозастовчої практики електронних доказів в процесі доказування в різних видах та різних стадіях судових процесів. Дані питання на рівні дисертаційних процесів були предметом наукових пошуків А. Ю. Каламайко (2016), Ю. С. Павлової (2019), С. А. Чванкіна (2021), А. В. Кожевнікової

(2023), на рівні наукових статей Ю. О. Котвяковського, К. Б. Дрогозюк, В. Б. Марченко, А. Л. Паскар, В. О. Смірнова, Д. М. Ясинка та інших.

Разом з тим, питання електронних доказів, не дивлячись на здавалося б простоту даного питання, насправді мають надскладний характер. Саме тому не одне покоління науковців вимушене буде досліджувати інститут електронних доказів як процесуально-технологічний феномен, який має місце в сучасному правосудді.

Метою статті є дослідження процесуального інституту електронних доказів в цивільному процесі та розкриття їх особливостей у практичному правозастосуванні при відправленні правосуддя.

Результати дослідження. Кожна історична епоха має свої особливості, обумовлені її рівнем суспільного розвитку. Саме рівень суспільного розвитку визначає і розвиток всіх його інститутів, при яких чільне місце посідає правосуддя. В основі правосуддя завжди лежить процес дослідження засобів доказування, який має місце в межах процесуальної форми судових засідань, оскільки саме зміст засобів доказування був і є тим джерелом, яке завжди впливало на законність, обґрунтованість та справедливість судових рішень. Історія правосуддя засвідчує, що саме засоби доказування і процес їх дослідження є найконсервативнішими складовими цивільного процесуального права. В той же час навіть їх всеохоплюючий консерватизм не зміг завадити хоча і доволі повільному, але все ж і їх розвитку.

Так, за нормами Руської Правди (далі – РП) засобами доказування визнавалися свідки, але якщо особа не могла їх знайти, то справедливість встановлювалася шляхом «випробування залізом» (п. 21 РП), або «випробування водою» (п. 22 РП) [1, с. 28]. З позицій сьогодення такі засоби доказування як випробування розпеченим залізом чи водою скоріше сприймаються як фізичні тортури, але тоді вода і вогонь вважалися божими субстанціями, а відтак, якщо особа при її випробуванні не помирала, то відповідно все, що вона повідомляла суду сприймаються як абсолютна правда. Такий вид засобів доказування мав місце і в багатьох державах середньовічної Європи, де тортури під час судового розгляду справ визнавалися як один із найбільш швидких способів отримати від людини зізнання у вчиненні нею тих чи інших неправомірних дій. Безумовно, в багатьох випадках це був шлях для отримання самооговору, аніж шлях до чесності змісту показань.

За Судебником Казимира Ягайловича (1468 р.) доказом в суді, окрім показань свідків, визнавався «довод» та «доказ» [2, с. 44, 49]. Під цими поняттями розумілося добровільне визнання особою своєї вини чи позову, що унеможливлювало подальший збір доказів, в тому числі і застосування до особи іншого впливу.

Таким чином уже в середині середньовіччя в правосудді закладалися основи до всеохоплюючої процесуальної формули: визнання своєї вини особою є неперевершеним засобом доказування. Саме така формула в 30-40х роках XX ст. радянської пори визнавалась істинною в правосудді. При цьому правосуддя того періоду не цікавилось в який спосіб досягалася така істина.

В XIV–XV ст.ст. поширення, а в подальшому і поглиблення християнства в Європі мало вплив і на правосуддя. Так, за Статутом Великого князівства Литовського, виданого в Кракові в 1588 році доказами в судочинстві визнавалися показання лише «свідків-християн» (Арт. 76) [3, с. 79]. Оскільки саме такі свідки вважалися людьми, які заслуговували на довіру, в тому числі і щодо їхніх показань в суді. Це вказує на вплив християнства не лише на інститути державної влади, а і на правосуддя, що в подальшому сприяло появі церковних судів, в яких розглядалися справи шлюбно-сімейного спрямування.

На території сучасної Лівобережної України з 1743 року почали діяти «Права за якими судиться малоросійський народ». За цими Правами доказами, окрім показань свідків, визнавалися «письмові докази і доводи», «речові докази у вигляді певних речей». Якщо винна особа не визнавала своєї вини, то її можна було «піддати тортурам три рази на протязі дня, але при цьому щоб не покалічити» [4, с. 130, 85]. Як бачимо, не дивлячись на збільшення кількості засобів доказування, правосуддя не відмовилося від тортур, як способу отримання істинного доказу.

В подальшому в Статуті цивільного судочинства 1864 року доказами визнавались: показання свідків, письмові, речові докази, висновки експертиз [5, с. 113–118].

Таким чином, перелік засобів доказування в Статуті по суті набуває сучасного їх вигляду, хоча поняття доказів ні в Статуті 1864 р., ні в подальшому в ЦПК УРСР 1924 та 1929 років законодавець так і не закріпив. В той же час, словом «докази» було озаглавлено Розділ 13 ЦПК УРСР 1929 року. Парадокс ЦПК УРСР 1924 та 1929 років полягає в тому, що засобами доказування в них визнавались лише показання свідків (розділ 15 ЦПК УРСР 1929 р.), писані докази (ст. 160 ЦПК УРСР 1929 р.), експертиза (ст. 172 ЦПК УРСР 1929 р.) та огляд на місце (ст. 180 ЦПК УРСР 1929 р.) [6].

18 липня 1963 року в Україні було прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс, в якому в ч. 1 ст. 27 вперше давалось поняття доказів, під якими тепер розумілося «будь які фактичні дані», які встановлювались: поясненнями сторін, третіх осіб, показаннями свідків, письмовими, речовими доказами і висновками експертів (ч. 2 ст. 27 ЦПК УРСР 1963 р.) [7].

Отже, тепер кожен із засобів доказування містив в собі зміст тієї чи іншої доказової інформації, яка мала значення для успішного розгляду справи по суті. Це мало важливе значення у сфері формування доказового права, як окремої підсистеми цивільного процесуального права, оскільки тепер «кожен доказ визнавався як відокремлений носій доказової інформації, з наявністю якого особа пов'язувала виникнення, зміну, або припинення цивільних прав і обов'язків [8, с. 117].

В 2004 році в нашій державі було прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс України, де в ч. 2 ст. 57 зазначалося, що засобами доказування в цивільному судочинстві визнаються: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показання свідків, письмові, речові докази зокрема звуко- і відеозаписи, висновки експертів. Як бачимо, законодавець значно розширив процесуальну базу засобів доказування. Цьому сприяв розвиток інформаційних технологій, оскільки тепер можливість звукозапису, відеозапису, фото-зйомки стало настільки наближеним до пересічних громадян, що такі речові докази і механізм їх отримання вже не був обтяжливим для людей. Таким чином, розвиток науково-технічного, інформаційно-технологічного характеру поступово починає змінювати поточне процесуальне законодавство в його найважливішій частині, якою є процес судового доказування. У свою чергу над стрімкий розвиток інформаційно-технологічної революції, її розширення та поглиблення по суті вже унеможлиблює ілюзію виключної стабільності у сфері засобів доказування, оскільки кожного дня такі технології проникаючи в безпосереднє життя людей починають формувати все нові і нові відносини, які змінюють не лише поведінку людей, а і навколишньо-інформаційний світ, який в подальшому буде потребувати все нового і нового законодавства [9, с. 14].

Саме це змусило законодавця в 2017 році прийняти нову редакцію Цивільного процесуального кодексу України, за якої тепер доказами є не «будь-які фактичні дані», а «будь-які дані» на підставі яких суд встановлює наявність, або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи та інші обставини, які мають значення для вирішення справи» (ч. 1 ст. 76 ЦПК України) «Ці дані встановлюються такими засобами:

- 1) письмовими, речовими і електронними доказами;
- 2) висновками експертів;
- 3) показаннями свідків» (ч. 2 ст. 76 ЦПК України) [10].

Як бачимо вперше в історії в ЦПК України було введено новий вид засобів доказування: «електронні докази». Таке нововведення мало надзвичайно важливе значення, оскільки воно узгоджувалось із загальним розвитком електронних та інформаційних технологій у сфері сучасного правосуддя.

Доктринальним дослідженням щодо питань електронних доказів, як інноваційного інституту у сфері доказового процесу сьогодні приділяється багато уваги, оскільки електронні докази з точки зору видової їх складової характеризується своєю багатогранністю і на думку О. Воронюк має «широкий та невичерпний перелік» [11, с. 12].

Це дійсно так, оскільки законодавець закріплюючи поняття електронних доказів в ч. 1 ст. 100 ЦПК України по суті вклав у зміст цього поняття невичерпний характер електронних доказів, зазначаючи, що «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)». Як бачимо законодавець виклав поняття електронних доказів занадто складно, поєднавши в одному понятті доказову інформацію «про обставини справи, що має значення для справи», так і носій такої інформації (електронні документи), а також засоби зберігання (портативні пристрої, сервери), на яких міститься така доказова інформація.

Отже, електронні докази – це не матеріалізована форма інформації, яка створена інтелектуально за допомогою технічних засобів і розміщена на різних матеріалізованих електронних носіях та містить в собі належні, допустимі та достовірні відомості про обставини чи факти, які мають значення для справи тощо.

Таким чином, ми сприймаємо електронні докази як складний процесуально-технічний механізм, створення якого завжди потребує певних умов. Такими умовами є: а) наявність технічного засобу фіксації (мобільний телефон, комп'ютер тощо). Це характеризує електронний доказ з технічної його сторони; б) наявність інтелектуальної складової, під якою розуміється фізична особа, яка є творцем змісту електронного доказу; в) наявність самої доказової інформації з точки зору її якісних показників, якими є належність, допустимість та достовірність як не матеріалізованої категорії; г) місце зберігання не матеріалізованої інформації; д) алгоритм відтворення не матеріалізованої доказової інформації (паперовий, голосовий тощо).

Якщо ж порівняти ці складові, які є характерними для електронних доказів із алгоритмом створення письмових доказів, то і тут за аналогією потрібний а) інструмент за допомогою якого може бути створений письмовий доказ. Таким інструментом може бути ручка, механічна друкувальна машинка; б) наявність інформації, як нематеріалізованої субстанції, яка продукується фізичною особою, оскільки є для неї важливою, а від так вона потребує своєї фіксації; в) наявність матеріалу, на поверхні якого відбувається закріплення, а в подальшому і зберігання тієї чи іншої доказової інформації; г) для того, щоб інформація знайшла доказовий характер, вона завжди повинна відповідати критеріям щодо її якісних показників, під якими розуміється: належність, допустимість та достовірність такої інформації до предмету доказування. Лише при відповідності цим критеріям інформація набуває статусу доказової; д) є наявний механізм відтворення: переклад, перегляд тексту, копіювання, голосове проголошення тощо.

Отже, механізм створення, закріплення, зберігання, відтворення та передача доказової інформації як електронних, так і письмових доказів, є однотипним. Разом з тим, ці механізми все ж мають і свої особливості. На частину з них ми уже звертали увагу вище. В той же час особливою проблемою інформаційного суспільства є проблема збереження інформації, зокрема і доказового характеру, яка поступово починає «мігрувати» із паперових носіїв в електронну форму. Якщо сьогодні опису чи уточнення в той чи інший письмовий документ (доказ) може внести його автор, наприклад суддя в ухваленому ним судовому рішенні може завірити справлену ним описку чи арифметичну помилку завіривши свій підпис печаткою суду, нотаріус може внести виправлення на виданому ним нотаріальному документі, засвідчивши його своїм підписом та печаткою. Завідуючий РАЦСом може внести зміну у свідоцтво про народження особи щодо її імені чи по батькові на основі оригіналу актового запису тощо. Всі зміни та доповнення в електронних реєстрах ДРАЦС, ДРРП та інших здійснюються державними реєстраторами даних реєстрів на підставі прийнятих ними рішень та відповідних письмових та/чи електронних документів тощо.

Складність доказової інформації електронних доказів полягає в тому, що доступ до її змісту можливий за рахунок хакерської атаки, випадкового попадання чи витоку інформації в електронний простір, простота копіювання інформації та передача її на інший носій, за допомогою якого можливо внести зміни в текст створеної в електронному форматі інформації, яка буде видаватись за оригінальну, а відтак, вона може матеріалізуватись на екран чи письмовий формат, хоча це буде копією. На відміну від цього, якщо ми говоримо про письмові докази, то ми говоримо про безпосереднє закріплення доказової інформації лише в її оригіналі. Безумовно це може бути і копія, засвідчена нотаріально, або судом, що є важливо. Оскільки копія завжди має похідний характер від оригіналу, то без нього жодна «копія» є недопустимою з точки зору ст. 78 ЦПК України та недостовірною відповідно до ст. 79 ЦПК України.

На відміну від такого підходу віднайти в системі електронних доказів їх першоджерело, як з точки зору технічного пристрою, так і інтелектуальної складової щодо її автора доволі складно, оскільки в подальшому інформація може мігрувати віртуально без її матеріалізації на паперовому носії, а відтак, кожного разу вона сприймається як першоджерело. Це означає, що при дослідженні електронних доказів в суді, суд може лише сподіватись на доброчесність автора – сторони судового процесу, який створив такий доказ, чи отримав його у віртуальний спосіб від кого б то не було.

В той же час, іноді сторони справи, зважаючи на особливості електронних доказів як засобів доказування в частині їх створення, зловживають своїми процесуальними правами та намагаються ввести в оману суд щодо необхідності проведення експертизи таких доказів.

Зокрема, у справі № 991/8069/24 про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, Вищий антикорупційний суд відмовив представнику відповідачів у задоволенні його клопотання про призначення судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів. В своїй ухвалі від 26.11.2024 року ВАКС зазначив, що «для вирішення поставлених на експертизу питань: чи містять зазначені файли електронний цифровий підпис, чи містять вони відображення веб-сторінок, чи є такі файли оригіналом електронних даних – спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, для цього непотрібні, оскільки для відповідей на них достатньо мати комп'ютерну техніку, яка може зчитувати інформацію із оптичного носія даних, яка у розпорядженні суду наявна [12].

Висновки. Електронні докази – це нематеріальна (віртуальна) інформація, яка в правосудді має статус доказової і яка сьогодні має різні джерела свого формування, поширення та закріплення на різних інформаційних носіях. З розвитком інформаційних технологій на основі штучного інтелекту питання електронних засобів доказування як електронної інформації в правосудді буде видозмінюватись, ускладнюватись, в тому числі і в процесі її відтворення. Така доказова інформація, яка буде подаватись і доноситись до суду з точки зору її оцінки на предмет належності, допустимості та достовірності, буде потребувати досконалої перевірки іншими засобами доказування. Сьогодні ми знаходимось лише на порозі початкового пізнання правової та технологічної природи електронних доказів, їх збереження у недеформованому виді за рахунок їх електронного захисту тощо.

Список використаних джерел:

1. Руська Правда (Розширена редакція). Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібн. Упорядн. А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко, В.М. Кривонос ін. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
2. Судебник Великого князя Казимира Ягайловича 1468 р.: Монографія С.Г. Ковальова : УДУ. 2009. С. 44, 49.
3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібн. Упорядн. А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко, В.М. Кривонос ін. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
4. Права за якими судиться малоросійський народ: Навч. посібн. упорядники К.А. Віслобоков за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ.(б.в.), 1997. с. 83,130.

5. Нестерцова-Собакарь О. Докази за Статутом цивільного судочинства 1864 року. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 113–118.
6. Цивільний процесуальний кодекс УРСР. 1929 р. Київ: Держ. Вид. Політична література УРСР, 1949. 176 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1963 р. Київ: Вид. Політ. Література, 1964 р.
8. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теоретико-правовий аспект: Монографія. Київ: Алерта, 2014. 352 с.
9. Ясинок Д.М. Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України: Монографія. Київ: Алерта, 2024. 226 с.
10. Цивільний процесуальний кодекс України. Суми, 2017. 224 с.
11. Воронюк О. Електронні докази: що вважати оригіналом, а що копією? *Закон і бізнес*. 2017. № 45 (1343) URL: https://zib.com.ua/ua/130967elektronni_dokazi_scho_wazhati_originalom_a_scho_kopieyu.html (дата звернення: 02.06.2025).
12. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 26.11.2024 року у справі № 991/8069/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123368053> (дата звернення: 03.06.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

